

זבלבד שלא יעשה צבורין צבורין... מחזי דקא מכניף למחר וליומא אחריונא – אבל משום 'מעמר' אינו חייב. ומכאן ראייה לדברי ריב"ם שאין חיוב משום מעמר אלא במלקט במקום שגדל שם (ר"ן). ע' לעיל לא).

'אין מוציאין את האור... מאי טעמא משום דקא מוליד ביום טוב'. דעת הרבה פוסקים שאיסור הולדת אש ביום טוב – מדרבנן, שאסרו חכמים להוליד דבר חדש ביום טוב. [והרמב"ם (יד"ט ד, א), כתב בטעם האיסור 'שהרי אפשר להמציא אותה מבערב'. והראב"ד השיג וכתב טעם אחר: 'מפני שהוא מוליד ואין כאן הכנה. והוא הטעם המפורש בגמרא']. אבל דעת הט"ז (תקב) שהוא איסור תורה. [ויש סוברים בדעתו שאסור משום מלאכת 'מכה בפטיש' ולא משום 'מבעיר', שמצד הבערה היה להקל משום 'מתוך'. ע' בספר איפה שלמה ז; מנחת שלמה ח"ב לה].

א. ע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ח קכא) שלהלכה קיימא לן שהוא מדרבנן. וכן נראה מדברי הגרשו"א זצ"ל (בנשמת אדם תקב עמ' רעז) שנקט לעיקר [ע"ש נפקא מינה לענין חולה שאין בו סכנה]. וכן נקט הגר"צ אבא שאול זצ"ל (ח"ג פ"כ) שהורה להתיר לומר לנכרי ביום טוב להדליק אש מגפרורים או ע"י חשמל לצורך יום טוב, כדין שבות דשבות במקום צורך מרובה או מצוה או קצת חולי. וכן נקט שם להתיר יצירת אש בפסיק רישיה דלא ניהא ליה, משום שהוא איסור דרבנן.

ובשבט הלוי צידד שאף להט"ז יתכן והדלקת כירים חשמליות אף על פי שהחוטים מתלחטים, אין בזה חיוב דאורייתא מפני שזרם החשמל כבר קיים ובהדלקה אינו אלא מתבר החוטים למקור הכח. וצ"ע גם לשו"ת אר"ן צבי (ח"ב ל) שהאריך בזה [וע' גם בספר נפש חיה (לר"ד מרגליות. רעו, א), אלא שהוא כתב שאינו נידון כלל כמוליד אש אלא כמעביר. וכ"כ כמה פוסקים (ע' רב פעלים ח"ב נח ובכה"ח תקב) – וזה אינו נראה, שאמנם הזרם כבר קיים אך האש שמדליק חדשה. וכן הורה כדבר פשוט בשו"ת אחיעזר ח"ד ו. וכן נקטו שאר הפוסקים. ע"ע באור לציון ח"ג כ הערה ו]. וע"ע במנחת שלמה ח"ב לה, שהשיג צד להחמיר יותר בהולדת אש חשמלית מבאש רגילה, כי היא אש העשויה להתקיים ואינה מתכלת [אם כי נראה שנקט לעיקר שאף בנורה חשמלית אין זה איסור תורה כנ"ל].

ולהחזו"א יש לאסור בחשמל מדאורייתא מטעם 'בונה', ולפי"ז אין להקל אף ע"י נכרי או לחולה.

ב. לפי טעם הרמב"ם הנ"ל, שאפשר להוציאה מבערב, יש מי שכתב שאם לא יכל להכין האש מערב יום טוב, או שהכינה וכבתה – מותר להדליק ביום טוב (עפ"י ברכי יוסף תקב, א). ואולם יש אומרים (עפ"י דברי השלחן-ערוך) שמכשירי אוכל נפש אסורים אפילו כשאי אפשר לעשותם מאתמול, ולכן יש לאסור ההדלקה גם באופנים הנ"ל אף אם לא יהא לו מה לאכול (עפ"י אור לציון ח"ג יט, א, כ, ז).

ג. החולקים על הט"ז סוברים לכאורה שאין בהולדת דבר חדש משום מלאכה דאורייתא. אבל בשו"ת רב פעלים (ח"ב נג) נקט הטעם משום שעשיית ניצוץ לבדו אינה בכלל הבערה שהרי אין בו קיום כלל, והמשך הבערה הלא אינה אסורה ביו"ט. ולמד מזה לענין מי שהדליק בשוגג גפרור ועשה ניצוץ וכבה מיד, שלדעה זו לא עבר על איסור תורה. וע"ע קהלות יעקב סו"י כ.

דף לד

'אחד מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדרה... כולן חייבין'. מדברי הרמב"ם (שבת ט, ד) נראה [דלא כפרש"י] שכולם חייבים משום 'מבשל' (וכן דעת רלב"ח בתשובה כא). ואף הנותן את הקדרה והנותן את האור. ופירש מהר"י בירב (מובא בכסף משנה שם) שמדובר כשהביאו כולם בבת אחת, אבל בזה אחר זה אין חיוב משום מבשל אלא לנותן את העצים על האור, וכן לנותן את המים או התבלין והמגיס לאחר האור.

ויש סוברים שבהבאת עצים אינו חייב משום מבשל אלא משום מבעיר בלבד (עפ"י שו"ת מהרשד"ם ג. וע"ע מו"מ בבאור השיטות: שו"ת מהר"ם שיק קלב; אגלי טל 'אופה' ס"ק יח-יט; שבט הלוי ח"ו קא).

'מולגין את הראש ואת הרגלים' – ודוקא לאחר מליחה, או גם אפשר אפילו קודם מליחה מותר בכלי שני שאינו מבשל. ואף על פי שהוא מבליע הדם, אפשר שדם שנבלע על ידי כלי שני כיון שאינו מבשל יוצא הוא על ידי מליחה (ר"ן).
והריא"ז כתב לאסור למלוג בכלי שני משום בליעת הדם בכלי וחזרתו לבשר, ואין להתיר המליגה אלא על גבי קרקע או בכלי מנוקב, כדרך המליחה – שהוא פולט ויוצא והולך לו.

'אבל מתקנין את הקונדס'. רבנו חננאל ועוד גורסים 'קִנְרִס'. הוא הקרוי כיום בשמו הלועזי 'ארטישוק' ונקרא גם 'חורשף'. ואת העכביות' – העכבית היא צמח בר קוצני. [ובבראשית רבה (כא) אמרו: 'קוץ' – זו עכבית. 'ודרדר' – זו קינרס, שהיא עשויה דרים דרים]. ירקות אלו אינם ראויים לאכילה אלא על ידי בישול מרובה (עפ"י הערוך 'עכביות' ועוד).

'ומחמין חמין באנטיכ' – הוא כלי גדול לחימום מים שיש בו בית קיבול לגחלים, להשאיר חום המים זמן רב. וביום טוב מותר להשתמש בו ואין לחוש שנראה כמי שמחמם לזמן מרובה (עפ"י מפרשים).

'אבל מפצעין את האגוז במטלית ואין חוששין שמא תקרע'. משא ומתן בבאור דברי רש"י – ע' בגליון הש"ס; אבני נזר או"ח קפ"ד; שער הציון תקח, ח; חדושים ובאורים.
[לכאורה יש לפרש שרש"י רצה לפרש אפילו באופן שתקרע המטלית בודאי, מותר – וכשיטתו (ע' שער המלך יו"ט שבת כה, כד, ועוד) שפסיק רישיה בדרבנן מותר, לכך כתב שאין כאן 'קורע' דאוריתא].

יעוד אמר רבי אליעזר עומד אדם על המוקצה ערב שבת בשביעית ואומר מכאן אני אוכל למחר. וחכמים אומרים: עד שירשום ויאמר מכאן ועד כאן. מפרש"י (ותוס' לה. ד"ה ת"ש. וכן הרי"ד) משמע שנחלקו בשאלת ברירה [וכמו שפירשו רבה ור' אושעיא לעיל י, במחלוקת בית הלל ובית שמאי בזימון גולות]. ואף על פי שמסקנת ההלכה (כדלהלן לה) שבדינים דרבנן אנו סומכים שיש ברירה – כאן דעת חכמים ומסקנת ההלכה שצריך שיסיים הזמנתו, וצריך לפרש שבמוקצה החמירו כעין דאוריתא [כשם שלדעת כמה מהראשונים מחמירים בספק מוכן, כדין ספקא דאוריתא], או משום שספק דרבנן בדבר שיש לו מתירין לחומרא (עפ"י שער המלך גרושין ג, ד; צל"ח להלן לה). או משום שלכתחילה תקנו חכמים לעשות על צד היותר טוב.

ואולם מהירושלמי משמע שמחלוקתם אינה בדין 'ברירה' אלא בשאלה האם די בזימון בדברים או צריך מעשה דוקא. וכן נקטו המאירי ומהרש"ל (וכ"מ במג"א תצה ס"ק ט י ובשו"ע הגר"ז שם יד. ע' באריכות בחדושי בית מאיר כאן; שו"ת פרי יצחק ח"א יד).

(ע"ב) 'המעביר תאנים בחצרו לקצות – בניו ובני ביתו אוכלין מהן עראי ופטורים'. 'מעביר' לאו דוקא אלא דיברו חכמים בהווה, שאין אדם עושה קציעות בחצר אלא הולך דרך חצרו למקום המוקצה. ועיקרו בא לומר שאין החצר קובעת קודם גמר מלאכה. והשמיענו עוד שאף על פי שהכניסם לפי שעה – נחשבת זו 'כניסה', ולמאן דאמר חצר קובעת קודם גמר מלאכה – אסור באכילה, כמו שאמרו בירושלמי ובהמשך הסוגיא (עפ"י חזון איש מעשרות ד, כז).

'מי אמרינן כיון דכתיב וקראת לשבת ענג קבעה ואפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו' כי כל דבר אכילה בשבת נחשב וקרוי עונג, בין מועט בין מרובה, בין נגמרה מלאכתו בין שלא נגמרה (עפ"י רבנו חננאל; רש"י שבת לד. ד"ה עשרתם. וע' אגרות משה או"ח ח"ד סג, ז).

'אי הכי מאי אריא שבת אפילו בחול נמי – הא קמ"ל דטבל מוכן הוא אצל שבת'. רש"י ותוס' והר"ה מפרשים שהשאלה והתשובה מתייחסת למשנתנו. ואילו הראב"ד (בהשגותיו על המאור) מפרש הקושיא על משנת תינוקות שטמנו תאנים, מדוע נקטה המשנה שטמנו לשבת והלא אף בחול אם עשו כן הוקבעו. ומתריך קמ"ל טבל מוכן הוא אצל שבת – מכך שלא שנה התנא 'ושכחו ולא עשרו לא יאכלו בשבת אפילו עשרו ולא למוצאי שבת עד שיעשרו' – משמע שאם עשרו בשבת יאכלו, שאין בו משום מוקצה אלא משום איסור טבל בלבד.

דף לה

'היה אוכל באשכול ונכנס מגנה לחצר – רבי אליעזר אומר יגמור ורבי יהושע אומר לא יגמור...'. לפרש"י מדובר קודם גמר מלאכה, שכן סתם אשכול ענבים מיועד לדריכה ולא לאכילה כמות שהוא [כן היה בזמנם, וכמדומה שכיום רוב ענבים לאכילה, שאין אנו רגילים ביין כמו הראשונים. עפ"י חזון איש מעשרות ה, ב].

אבל יש מפרשים שבנטילתו את האשכול לאכילה גילה בדעתו שנגמרה מלאכתו (וכעין שכתבו התוס' לעיל לד: ד"ה בניו, מהירושלמי), ורק בזה אמר רבי יהושע לא יגמור, שהחצר והשבת קובעת, אבל בדבר שלא נגמרה מלאכתו – לא (עפ"י ים של שלמה, רש"י, וכן פירש הרב המגיה [הוא רבי יעקב כולי, מחבר ספר 'מעם לועז'] במשנה-למלך (מעשר ה, כב). ויישבו בזה קושיות התוס'. וע' גם בשפת אמת כאן ובחזון-איש מעשרות ד, ז). ובחדושי בית מאיר תמה על פירוש זה והצדיק פירוש הראשונים. ואולם כבר התוריד כתב לפרש כן, שכיון שנטל האשכול לאכילה הרי זה גמר מלאכה. וטעמו של המתיר לגמור לאכול, משום שלא עשה ממנו גורן ואין החצר קובעת אלא מדרבנן.

על שיטת הרמב"ם והרשב"א – ע' בסיכומים שבסוף החוברת.

'לאפוקי מדהלל... אמר רבי יהודה: הלל לעצמו אוסר'. אפשר שאין זה הלל חברו של שמאי, שכבר אמרו בירושלמי שבימי שמאי והלל לא פשתה המחלוקת אלא במקומות ספורים, ואולי הוא הלל בנו של רבן גמליאל דיבנה (עפ"י מהר"ץ חיות).

יש להעיר שמדברי המגיה במשנה-למלך מבואר שנקט שזוהו הלל הזקן, שכתב שלכן לא אמרו 'לאפוקי מדרבי יהושע' כי הוא היה מתלמידי הלל ולכן נקטו לאפוקי מהרב עצמו.

'ע"ב) 'הלוקח תאנים מעם הארץ במקום שרוב בני אדם דורסין – אוכל מהן עראי ומעשרן דמאי' – ואין מעשרם ודאי, כי יש לתלות לקולא שכבר עישרו, ואף על פי שלא נגמרה מלאכתם (עפ"י רש"י). ובמשנה (לעיל לד: ד"ה ערב שבת בשביעית) כתב רש"י שסתם מוקצה לאו מעושר הוא ואין רגילים לעשר קודם גמר מלאכה. ואם כן לכאורה היה לנו לחייב לעשר כאן בודאי או כדין פירות ספק-מעושרין ולא דמאי. [ואין לומר שמצדדים מיעוט בני אדם שאינם דורסים, לאותם אלו שמעשרים אף קודם גמר מלאכה – שהרי משמע שאלו